

**AYERS, David – BRITO ALVES,
Margarida – CUNHA LEAL, Joana – HJARTARSON,
Benedikt, eds., 2025. Globalizing the Avant-
Garde. Berlin – Boston: Walter de Gruyter. 500 s.**
Dušan Teplan

DOI: <https://doi.org/10.31577/slovlit.2026.73.1.7>

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9253-2888>

Open Access: Licensed under Creative Commons Attribution 4.0 (CC-BY 4.0)

Súčasný výskum umeleckých avantgárd z prvej polovice 20. storočia má vo svete mnohoraké podoby, no možno v ňom zaznamenať aj niekoľko dominantnejších smerov či trendov. Medzi častejšie pertraktované témy patrí problematika kontaktov a sietí, ktoré stáli v danom čase za globálnou pôsobnosťou avantgárd. Výskumom tejto problematiky sa dnes dáva najavo hlavne potreba skúmať avantgardné hnutia mimo úzkych národných rámcov s akcentom na ich vnútornú diferenciáciu a polycentrickú štruktúru, prejavujúcu sa v podobe rôznych lokálnych adaptácií. Na metodologickej úrovni sa kladú do popredia princípy transnacionality a transkulturality, ktoré umožňujú vysvetľovať umelecké javy ako súčasť širších socio-kultúrnych kontextov.

K najnovším príspevkom k poznaniu umeleckých avantgárd na základe uvedených metodologických východísk patrí vedecký zborník *Globalizing the Avant-Garde*. Ide už o ôsmu publikáciu z edičného radu *European Avant-Garde and Modernism Studies*, ktorú vydáva nakladateľstvo De Gruyter od roku 2009 s cieľom podporovať aktuálny výskum modernizmu a avantgardy. Všetky doteraz vydané publikácie spája najmä dôraz na interdisciplinárny a intermedialný prístup k týmto fenoménom, čo je podopreté aj presadzovaním viacrozmerného chápania umeleckej tvorby. V súvislosti s modernistickými i avantgardistickými snahami už

bola pozornosť upriamená na témy ako európska identita (*Europa! Europa? The Avant-Garde, Modernism and the Fate of a Continent*, 2009), dialóg medzi vysokou a nízkou kultúrou (*Regarding the Popular. Modernism, the Avant-Garde and High and Low Culture*, 2011) či spoločenské vízie (*Utopia. The Avant-Garde, Modernism and /Im/possible Life*, 2015).

Zborníkom *Globalizing the Avant-Garde* sa dostala do centra pozornosti problematika globálnych presahov avantgardných hnutí a ich transformácie v rôznych kultúrnych prostrediach. Zostavovatelia zdôvodnili túto orientáciu nutnosťou decentralizovať pohľad na históriu avantgardy s uznaním významu a osobitných funkcií jej mnohorakých obmien. Za prínos možno považovať už fakt, že sa v publikácii reflektujú aj podoby umeleckých avantgárd mimo Európy, čím sa spochybňuje tradičná predstava, že bola zviazaná len s týmto kontinentom. Prispievatelia a prispievateľky pochádzajú z viacerých krajín sveta vrátane Česka, Kanady, Maďarska, Nemecka, Poľska, Rumunska, Spojených štátov amerických či Španielska.

Publikáciu otvára pomerne rozsiahly predslov od Davida Ayersa s názvom *Worlds within Worlds. From the Particular to the General – and Back?* Okrem toho, že približuje obsah všetkých príspevkov, podáva charakteristiku základných metodologických východísk, ktoré zborník

vnútorne zjednocujú. Za pozornosť stojí zmienka o rizomatickej povahe avantgardy (strana 6), čo možno chápať aj tak, že sa zborník programovo dištancuje od hierarchického a teleologického vysvetľovania avantgardy (smerovanie k jednému „hlavnému“ prúdu alebo cieľu) a zdôrazňuje skôr nehierarchické a decentralizované prepojenia medzi jej rôznymi prejavmi. Pre úplnosť len treba dodať, že štúdium globálnych či globalizačných aspektov umeleckých avantgárd má svojich predchodcov v staršej komparatívnej historiografii a teóriách kultúrnej výmeny. Niekoľko príkladov na to možno nájsť dokonca aj v slovenskom prostredí, hoci sa týkajú zväčša len literárnej tvorby. Napríklad roku 1965 sa v Smoleniciach uskutočnila medzinárodná vedecká konferencia O svetovej literárnej avantgarde, kde sa tendencia začleňovať literárne avantgardy do širších celkov spájala s komparativistickým konceptom svetovosti, slúžiacim ako teoretický rámec pre vtedajšie skúmanie vzťahov medzi viacerými národnými literatúrami (*Problémy literárnej avantgardy*, 1968). Priamo o globalizácii sa v súvislosti s literárnymi avantgardami hovorilo na medzinárodnej konferencii *Koncepcie svetovej literatúry v epoche globalizácie*, ktorá sa konala v Budmericiach roku 2000 (Koncepcie svetovej literatúry v epoche globalizácie, 2003).

Prvý diel zborníka *Theory* pozostáva z trojice štúdií, ktorých spoločným cieľom je koncepcne rozvinúť už zmienené chápanie avantgardy. Hneď na začiatku tento zámer demonštruje štúdia kanadskej historičky umenia Ming Tiampovej *Pluriversal Avant-Gardisms. Deworlding, Reworlding, and Worlding the Avant-Garde*. Autorka sa sústreďuje na otázku, aké sú základné predpoklady na skúmanie avantgardných hnutí v globálnom meradle. Svoje hlavné argumenty postavila na kritike eurocentrického modelu, ktorý slúžil ako dominantný rámec pre výklad umeleckých avantgárd v minulosti. S odkazom na dekoloniálne teórie či dekonštrukciu navrhuje v tejto situácii ako východisko koncepciu „pluriverzálnych avantgárd“, umožňujúcej skúmať avantgardné prejavy bez ich opakovaného začleňovania

pod vybrané európske modely a s dôrazom na ich heterogénnu povahu. Presvedčivo pôsobí najmä spôsob, akým tento model vymedzuje vo vzťahu k predošlým prístupom, hoci sama pripúšťa, že úplné prehodnotenie avantgardy v globálnom meradle si ešte vyžiada dlhšiu teoretickú prípravu. Z jej terminológie cítiť miestami istú samoúčelnosť, ale celkovo svojou štúdiou významne prispieva do diskusie o danej problematike.

Tému globalizačných aspektov avantgardy rozvíjajú z mierne odlišných perspektív aj Paul Wood (*The Globalisation of The Avant-Garde. A User's Handbook*) a Lev Kreft (*Avant-Garde: A Globalised Concept?*). Prínosom je, že obaja autori koncentrujú pozornosť aj na samotný pojem avantgardy s cieľom odhaliť jeho divergentné významy. To dodáva celému zborníku hlbší analytický rozmer a vytvára základy pre nový metodologický koncept. Na škodu veci sú azda len trochu unáhlené poznámky o nedostatočnej rozpracovanosti predošlých teórií avantgardy. Týka sa to najmä posledného príspevku, kde sú niektoré z týchto teórií zredukované na heslovité formulky, nehovoriac o redukcii ich celkového výpočtu. Už len pohľad na stredoeurópsky priestor ukazuje, že pôsobenie umeleckých avantgárd od začiatku sprevádzalo pomerne rozvinuté a vnútorne rôznorodé teoretické úsilie.

Nasledujúce časti zborníka približujú umelecké avantgardy z rôznych krajín sveta. V druhom bloku sa pozornosť upriamuje na Japonsko s jeho špecifickými variantmi avantgardného umenia, spoluutvárajúcimi na prelome 19. a 20. storočia základy pre tamojšie modernizačné procesy. Ako dôležitý vstup do problematiky slúži príspevok Olgy Isaevovej *Is it Possible to Leave the "Original" vs. "Copy" Dichotomy Finally Behind? Pre-war Japanese Modern Art Movements and Avant-gardes*, ktorý predstavuje japonskú avantgardu na pozadí jej vzťahu k známym európskym náprotivkom. Kľúčové je hlavne zistenie, že kým ešte v začiatkoch podliehala táto avantgarda imitačným stratégiám, neskôr dospela do fázy, keď sa od vybraných vzorov začala emancipovať a vytvá-

rala si vlastnú, svojbytnú umeleckú identitu s hlbokým zakorenением v domácej tradícii. Autorka spochybnila relevantnosť konvenčnej dichotómie „originál“ verzus „kópia“ pre hodnotenie japonskej avantgardy, keďže nedokáže zachytiť komplexnosť jej tvorivého aktu založeného na účelnom pretvorení globálnych trendov namiesto ich prostého preberania. Takýto prístup nakoniec dáva príležitosť lepšie porozumieť dynamike kultúrnej interakcie s osobitosťami vybraných celkov.

Ďalšie dve autorky ešte prehĺbili analýzu japonských prejavov avantgardy v konfrontácii s etablovanými prúdmi a zmapovali nové umelecké formy, ktoré z toho vzišli. Zatiaľ čo Mika Iwamaová sa v príspevku *The Flowering of Self Expression in Japan* zamerala na skupinu výtvarníkov združených okolo významného avantgardného časopisu *Shirakaba* (1910 – 1923), Michiko Okiová objasnila v štúdiu *Unleashing Fantastic Nightmares: Ee ja nai ka* (1867–1868). *The Dawn of Transgression in Japan* genézu osobitých karnevalových nepokojov z 19. storočia, ktoré položili v Japonsku základy modernej transgresívnej mentality. Obe práce spája s predošlou štúdiou predovšetkým dôraz na spochybnenie eurocentrických kritérií, ktoré nepriznávajú japonskej avantgarde tvorivú silu v cieľavedomej transformácii globálnych tendencií.

Tretí diel zborníka s názvom *Travel and Ethnography* je venovaný spôsobom, akými avantgardní umelci začleňovali do svojich diel podnety z rôznych kultúrnych tradícií. Na ilustráciu možno spomenúť príspevok Burkharda Meltzera *Breathe In, Breathe Out. Johannes Itten and East Asia*, ktorý približuje vzťah švajčiarskeho maliara Johanna Ittena ku kultúram východnej Ázie. Podľa autora štúdie nestál tento vzťah na prostom napodobňovaní a nevyústil ani do povrchného exotizmu. Výsledkom sa stala svojbytná umelecká syntéza, prekonávajúca kultúrne bariéry s ich predpokladanými dichotómiami (Východ – Západ a podobne). O niečo metodologickejšia je štúdia Sary Bangertovej *Elective Affinity with the „Other“: Thinking in Similarities and/as a Global Episte-*

mology in Surrealism, ktorá na príklade surrealizmu vysvetľuje potrebu avantgardných hnutí uplatňovať koncept „iného“ pri prekračovaní zavedených kultúrnych noriem. Prínos tohto príspevku spočíva v objasnení surrealistického princípu voľnej afinity medzi prejavmi rôznych svetových kultúr.

Dvojica štúdií z časti *Oceanic* podporuje výskum globálneho rozmeru umeleckých avantgárd analytickými sondami do interakcie európskych tvorcov s kultúrami Oceánie. V prvej z nich sa Ann Stephenová (*Fleeting Images from an Oceanic Avant-Garde*) sústredila na umelcov, ktorí pôsobili istý čas v Austrálii a vo svojej tvorbe rôznymi prostriedkami rekontextualizovali motívy z kultúr pôvodného obyvateľstva. Príspevok Andreasa Michela *From Symbolism to Exoticism. Victor Segalen and the Aesthetics of Pleasure* podáva charakteristiku estetických princípov a zásad francúzskeho spisovateľa Victora Segalena vo svetle jeho cesty na Polynézske ostrovy. Osobitne analyzuje jeho pohľad na synestéziu, ktorý bol formovaný skúsenosťami s tamojšou kultúrnou rozmanitosťou.

Názov piatej časti zborníka *Translations and Appropriations* dostatočne vystihuje jej zameranie na význam prekladovej tvorby a kultúrnych adaptácií pri šírení umeleckých avantgárd na rôznych miestach sveta. Z trojice štúdií možno na ilustráciu vybrať príspevok Évy Forgáčsovej, ktorý pod názvom *Efforts to Globalize the Russian Avant-Garde in the West by Downplaying its Local Conflicts* približuje podmienky, za akých sa rozširovalo povedomie o ruskej avantgarde v krajinách západnej Európy. Podľa autorky prebiehal tento proces v značne zjednodušujúcej forme, pretože sa nebral do úvahy zložitý spoločenský kontext a vnútorné konflikty, v ktorých ruská avantgar-da pôsobila.

Dve štúdie predposledného dielu *Going Global* spája záujem o expanziu umeleckých avantgárd z úzko národných rámcov do globálnej sféry. Jekaterina Lazarevová sa v tejto súvislosti zameriava na rozširovanie futurizmu (*Futurism in a Global Perspective From Histori-*

cal Avant-garde to Contemporary Counter-Futurisms), kým Lauri Scheyerová venuje pozornosť globálnym dopadom surrealizmu (*Global Noir: Spirituals and Surrealism in Black Diasporic Avant-Garde Poetry*). Príspevky sú prínosné najmä svojou snahou vyzdvihnúť menej známe formy a adaptácie vybraných avantgárd vrátane takzvaných kontra-futurizmov alebo surrealizmu černošskej diaspóry.

Štúdie z poslednej časti zborníka *Modalities and Localities* charakterizujú stratégie, ktorými sa umelecké avantgardy presadzovali v rôznych sociálnych, geografických a inštitucionálnych kontextoch. Napríklad Adriana Lazarová objasnila v príspevku *Surrealism Outmapped. The Collective Activity of the Infra-Noir Group of Bucharest* podiel rumunských surrealistov na uplatnení nadnárodných kontaktov v surrealistickom hnutí po druhej svetovej vojne. V ďalších štúdiách je problematika reflektovaná cez témy, ako sú protikoloniálne prístupy v tvorbe avantgardných umelcov z Latinskej Ameriky, vzťah jednotlivých avantgárd ku kozmopolitizmu alebo ich záujem o alternatívne komunikačné siete.

Zborník predstavuje významný príspevok k rozvinutiu nových pohľadov na pôsobenie umeleckých avantgárd v globálnych súvislostiach. Jeho zjavným cieľom je dokázať, že avantgardy spolu utvárali polycentrický systém s dynamikou riadenou tak nadnárodnými sieťami, ako aj lokálnymi inováciami. Proti eurocentrickému modelu avantgardy stavia model globálnej avantgardy, ktorý nastavuje rovnocenný vzťah medzi niekdajšími centrami a perifériami, vyzdvihuje funkciu nadnárodných prepojení a podporuje výskum regionálnych

modifikácií či apropiácií. Táto perspektíva zodpovedá aktuálnym trendom v historiografii umenia, smerujúcim k jeho komplexnejšiemu a diferencovanejšiemu chápaniu.

Ako problematické sa v zborníku javí azda len príliš široké vymedzenie avantgardy, prejavujúce sa okrem iného aj v spájaní jej historických podôb s javmi, ktoré patria skôr do okruhu neo-avantgardy či postavantgardy. Do určitej miery zodpovedá táto syntéza predsavzatíu editorov zdôrazniť vo výskume kontinuitu, avšak s tým súvisí aj riziko, že sa rozostrie akékoľvek ohraňovanie pojmu avantgarda, ktorý sa tradične viaže na špecifické tvorivé východiská a relatívne dobre ujasnenú historickú situáciu. Tento prístup môže viesť k otázke, či má vôbec zmysel rozlišovať avantgardu ako osobitný kultúrny fenomén. Rozširovanie pojmu avantgardy však nie je príznačné len pre tento zborník, už dlhšie ide o širší trend s ambíciou prehodnotiť rigidné historické delenia v prospech dynamického vnímania umeleckého vývinu.

Zborník môže byť v mnohom inšpiratívny aj pre výskum slovenských variácií umeleckých avantgárd. Zvlášť vo vzťahu k slovenskému nadrealizmu poskytujú teórie transnacionálnych a transkultúrnych sietí nový metodologický prístup. Umožňujú skúmať, ako sa nadrealistické hnutie napájalo na globálny diskurz, aké inovácie prinieslo a ako jeho vlastné princípy ovplyvnili širší, polycentrický systém avantgardy. Je to opäť jedna z ciest, ako prekonať interpretačnú schému o jeho prostej odvodenosti a potvrdiť, že nešlo o oneskorenú recepciu českého alebo francúzskeho surrealizmu, ale o autentický a rovnocenný článok v globálnom reťazci avantgardných hnutí.

doc. PhDr. Dušan Teplan, PhD.

Katedra slovanských filológií

Filozofická fakulta Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre

Štefánikova 67

949 01 Nitra

Slovenská republika

E-mail: dteplan@ukf.sk